

Luka Ilič, Angela Ilič

EVANGELIJSKI KRISTJANI V DRŽAVAH NASLEDNICAH JUGOSLAVIJE¹

»Sem Hrvat in protestant.« Takšna dokaj neobičajna samopredstavitelj zbuja – tako pri domačem prebivalstvu kot pri turistih – najrazličnejše odzive: od nejevere do občudovanja. To je namreč tako redka kombinacija, da nagovorjenega povsem preseneti, saj znaša delež protestantov na Hrvaškem manj kot pol odstotka prebivalstva. Tudi v drugih dveh državah naslednicah Jugoslavije, v katerih je protestantizem geografsko in številčno najbolj razširjen, tj. v Srbiji in Sloveniji, tvorijo evangelijski kristjani danes le približno en odstotek prebivalstva.

Različni miljeji

V regiji lahko razločimo dva družbena miljeja, ki sta vplivala na samorazumevanje vernikov obeh zgodovinskih evangelijskih Cerkva (tj. evangeličanske oz. luteranske in reformirane oz. kalvinske): ruralnega in urbanega. Življenje na podeželju je kljub drastičnim spremembam v prejšnjem stoletju ohranilo relativno stabilnost. Vasi, ki so od konca 18. stoletja nastajale s kolonizacijo južnih obmejnih pokrajin tedanje habsburške monarhije, so po etnični in verski sestavi še danes precej homo-

1 Prispevek je bil pod naslovom »Evangelische Christen in den jugoslawischen Nachfolgestaaten« izvirno objavljen leta 2016 v züriški reviji *Religion & Gesellschaft in Ost und West* 43 (12): 24–25. Avtorja sta za pričujočo objavo besedilo le neznatno revidirala in posodobila. Op. ur.

genejše kot urbana naselja. V nekaterih krajih evangelijski kristjani še vedno tvorijo bodisi relativno bodisi absolutno večino. V mnogih ruralnih in manjših urbanih naseljih pa se je izvirno homogena sestava prebivalstva radikalno spremenila – po eni strani zaradi nizke natalitete, vedno številčnejšega izseljevanja v mesta, emigracije in izгона nemškega prebivalstva, po drugi pa zaradi priseljevanja beguncev iz drugih delov Jugoslavije v več valovih od 2. svetovne vojne dalje. Kljub temu so se ohranili posamezni evangelijski »otoki«, kot npr. v Vojvodini reformirana, etnično madžarska Stara Moravica (Bácskossuthfalva) ter evangeličanski, etnično slovaški naselji Bački Petrovac (Báčsky Petrovec) in Padina, ali v Prekmurju evangeličanski Puconci in reformirani, etnično madžarski Motvarjevci (Szécsiszentlászló). Z izjemo nazadnje omenjenega naselja, ki je vasica, gre za občinska središča z večinskim evangelijskim prebivalstvom in številčno močnimi cerkvenimi občinami, ki imajo obenem tudi velik simbolni pomen, kar krepi občutek, da gre za homogene miljeje.

V velikih urbanih centrih, še posebej v glavnih mestih Beogradu, Ljubljani in Zagrebu, so evangelijski kristjani vedno živeli v diaspori in so tudi danes neznatna manjšina. Čeprav imajo njihove cerkvene občine v teh mestih dolgo zgodovino, pogosto ne moremo govoriti o kontinuiteti, saj so bile vse do konca 2. svetovne vojne nemško govoreče, po vojni pa so prestale korenite demografske spremembe s prihodom vernikov iz ruralnih naselij: iz Prekmurja v Ljubljano, iz Vojvodine v Beograd. Nekoč ruralni verniki so iz domačih cerkvenih občin s seboj prinesli različne izkušnje, pričakovanja, tradicije in pogosto so se še naprej identificirali predvsem s svojim domačim krajem. Mestne cerkvene občine – tudi tiste v srednje velikih mestih, kot so Maribor, Novi Sad, Osijek ali Subotica – so največkrat precej manjše od ruralnih občin, zaradi heterogene demografske sestave pa je včasih težko vzpostaviti skupno identiteto in povezanost. Za cerkvene občine v glavnih mestih pa poleg omenjenega velja, da ležijo zunaj območij, ki so gosteje poseljena s protestanti, torej na periferiji področij z večjim vplivom evangeličanske in reformirane konfesionalnosti.

Fragmentirane identitete

Pri utemeljevanju lastne identitete se evangelijski kristjani opirajo na tri stebre: etničnega/jezikovnega, veroizpovednega in državljskega. Verniki evangeličanske Cerkve in reformiranih Cerkva so v Srbiji skoraj izključno pripadniki dveh narodnih manjšin (slovaške in madžarske), zato njihove Cerkve uporabljajo manjšinska jezika. Nasprotno delujeta luteranski Cerkvi na Hrvaškem in v Sloveniji pretežno v obeh večinskih jezikih; vključujeta le maloštevilne madžarsko govoreče (v Sloveniji) in slovaško govoreče (na Hrvaškem) cerkvene občine. Na Hrvaškem pa poleg madžarsko govorečih reformiranih cerkva obstaja tudi hrvaško govoreča. Diferenciacija glede na etnične in jezikovne razlike je včasih videti močnejša od občutka konfesionalne pripadnosti. Tako imajo npr. reformirani vojvodinski Madžari precej več skupnega z madžarskimi katoliki kot s slovaškimi evangeličani, čeprav si s slednjimi delijo protestantsko dediščino in cerkvenost ter evangelijski veroizpovedi. V nasprotju z neoprotestantskimi denominacijami, kot so baptisti, adventisti ali binkoštniki, ki se precej bolj identificirajo v državljskem smislu kot v etničnem, je državljska identifikacija pri evangeličanih in reformiranih drugotnega pomena. To velja npr. za leta 2009 na sinodi v Debrečenu ustanovljeno Madžarsko reformirano cerkev, ki poleg Reformirane cerkve na Madžarskem združuje vse madžarsko govoreče reformirane cerkve v širši regiji in s tem krepí identifikacijo ter občutek pripadnosti oz. povezanosti predvsem na jezikovno-etnični, (madžarski) osnovi, ne glede na državljanstvo ali kraj bivanja.

Konfesionalna kohezija med protestanti na nacionalni ravni praktično ne obstaja, še toliko manj na nadnacionalni: le stežka bi lahko govorili o kaki enotni evangelijski identiteti, ki bi segala čez današnje državne meje. Kvečjemu lahko potrdimo regionalne identitete v zgodovinskih protestantskih naselitvenih področjih, kot so Prekmurje, Baranja ali Bačka. Zato so v večini držav naslednic Jugoslavije evangelijski kristjani družbeno slabo prepoznavni. Izjema je Evangeličansko-metodistična cerkev v Makedoniji, ki je zaradi nekdanjega predsednika države Borisa

Trajkovskega (1956–2004), ki je bil metodist, pridobila večjo prepoznavnost v makedonski družbi.

Zgodovinska prtljaga je v socialistični Jugoslaviji bremenila položaj evangelijskih cerkva – še posebej luteranskih – in ga v državah naslednicah bremeni še danes. Zgodovinska povezanost z nemškimi protestanti, ki so jih oblasti in širša družba pavšalno dojemale kot naciste, je bila pogost vir nezaupanja do evangeličanskih cerkva. V obdobju med dvema vojnama (1918–1941) je v Jugoslaviji živel pol milijona Nemcev, med njimi veliko protestantov. Njihova usoda je bila v Titovi deželi tabuizirana tema in je še danes, v državah naslednicah, komaj predelana. Zato med prebivalstvom prevladuje nevednost o protestantih in to se ni bistveno spremenilo niti z uradnim priznanjem tradicionalnih protestantskih skupnosti kot zgodovinskih cerkva reformacije s strani države (v Sloveniji, na Hrvaškem in v Srbiji).

Denacionalizacija cerkvenega premoženja je v zadnjih desetletjih povzročila nove zaplete v odnosih med cerkvami, neredko tudi odkrite konflikte. V Srbiji je npr. med luteranskimi evangeličani še vedno sporno, kdo je pravzaprav pravni dedič nekdanjih nemških evangeličanskih cerkvenih občin in s tem upravičenec do njihovih cerkvenih stavb ter drugih nepremičnin. V Evangeličanski (luteranski) cerkvi na Hrvaškem je zaradi odločitev pri kadrovanju in upravljanju s financami prišlo do znotrajcerkvenega konflikta, zaradi katerega je Društvo Gustav Adolf (Gustav-Adolf-Werk) zamrznilo svoje partnerstvo z njo in začasno ne podpira nobenih njenih projektov. Tudi Luteranska svetovna zveza se je po večkratnih prizadevanjih, da bi sprtim stranem pomagala k spravi, od te Cerkve distancirala.

Mednarodno mreženje in partnerstva s cerkvami v tujini so za evangelijske Cerkve v nekdanji Jugoslaviji ključnega pomena, saj poleg simbolične in materialne podpore omogočajo umestitev v evropsko oz. svetovno protestantsko družino.

Intenzivnost ekumenskega sodelovanja je od kraja do kraja različna, močno pa jo sodoločajo lokalna večinsko-manjšinska razmerja. Tako lahko ugotovimo precej večje zanimanje za živo ekumeno s protestanti pri Rimskokatoliški cerkvi v Srbiji, kjer je slednja tudi sama manjšinska

Cerkev, kakor pa npr. na Hrvaškem, kjer katolištvo zajema 86,3 % prebivalstva. Podobno velja za Srbsko pravoslavno cerkev.

Družbeni angažma neločljivo spada k evangelijskemu bitju in žitju, o čemer pričujejo številne iniciative diakonij (podpornic) cerkva v regiji. Podpornice igrajo pomembno vlogo in prevzemajo naloge, ki jih slabotne državne strukture ne zmorejo opravljati. Aktivnost evangelijskih cerkva na tem področju je krepko nad povprečjem glede na delež celotnega prebivalstva. Tako so npr. v Vojvodini v okviru Ekumenske humanitarne organizacije (EHO) aktivne obe luteranski Cerkvi, ena reformirana kot tudi evangeličansko-metodistična in grško-katoliška Cerkev. V Sloveniji je Evangeličanska cerkev AV ustanovila Evangeličansko humanitarno organizacijo – Podpornico. Deloma so Cerkve tudi prek svojih diakonij povezane s partnerskimi cerkvami v tujini, ki finančno ali materialno podpirajo njihovo delo.

Ob jubilejnem letu reformacije 2017

Zavezanost negovanju reformacijskega izročila je za verujoče samo-umevna, čeprav gre pogosto za mešanico konfesionalnih, kulturnih in etničnih elementov. Pomembno vlogo imajo npr. v Vojvodini obletnice blagoslovitve cerkve in partnerstva s cerkvenimi občinami na Slovaškem oz. Madžarskem, od koder so se njihovi predniki priselili v 18. in 19. stoletju.

V nasprotju z vojvodinskimi protestanti lahko protestanti v Sloveniji in nekaterih regijah Hrvaške gojijo spomin na zgodovinske dogodke in znamenite osebnosti reformacije 16. stoletja. Za Evangeličansko cerkev AV v Sloveniji luteransko dediščino uteleša Primož Trubar (1508–1586). Zaradi svojih raznovrstnih dejavnosti utemeljitelja slovenskega knjižnega jezika, prevajalca in cerkvenega organizatorja Trubar uživa široko prepoznavnost v slovenski družbi. Toda prav zato ga ta neredko tudi ločuje od protestantizma. V nasprotju s to tendenco je Evangeličanska cerkev AV ob jubilejnem letu reformacije Trubarja zavestno predstavila kot osrednjo osebnost (in je tudi načrtovala mednarodni seminar okrog 8.

junija 2017, ko v Sloveniji praznujejo Trubarjevo rojstvo). Na regionalni ravni se v Prekmurju ponašajo tudi z lokalnimi osebnostmi protestantizma, kot so György Kultsár († 1577), Franc Temlin in Števan Küzmič (pribl. 1723–1799). Ljubljana in Puconci sta bili postaji na Evropski reformacijski poti, ki je peljala od Ženeve prek številnih reformacijskih mest do Wittenberga. Na Hrvaškem, še posebej v Istri, je znan zlasti luteranski teolog, cerkveni zgodovinar in lingvist Matija Vlačić Ilirik (Matthias Flacius Illyricus, 1520–1575). Mednarodna platforma *Refo 500* je Vlačičev rojstni Labin uvrstila na seznam reformacijskih mest in tudi protestantska teološka fakulteta v Zagrebu se imenuje po njem, čeprav med predavatelji ni nobenega luteranskega ali reformiranega teologa. Regionalno sta nadalje pomembna Stipan Konzul (1521–1579/80?) iz Buzeta, ki je v letih 1562/63 v hrvaščino prevedel *Novo zavezo*, ter Anton Dalmata (†1579).

Kljub identitetni fragmentiranosti in večplastnosti najdemo v državah naslednicah Jugoslavije žive in konfesionalno močne evangelijske cerkve. Duhovni in organizacijski centri so še vedno v manjših krajih, znotraj tradicionalnih poselitvenih območij protestantov. Toda evangelijski kristjani se danes ne umeščajo več zgolj v versko in politično krajino svoje neposredne okolice, temveč tudi v evropski in mednarodni kontekst.

Prevedel Nenad H. Vitorović